

*мр Марија Драшкић,
асистент Правног факултета у Београду*

УГОВОР БРАЧНИХ ДРУГОВА О ОДРИЦАЊУ ОД ПРАВА НА ЗАКОНСКО ИЗДРЖАВАЊЕ

1. Првостепени суд одбио је тужбени захтев за утврђење да није допуштено извршење, које је дозволио извршни суд на предлог тужиље (повериоца) заснованом на правоснажној пресуди о разводу брака извршењем на пензији туженог (дужника), ради исплате потраживања по основу законског издржавања разведеног брачног друга. Парничне странке закључиле су пре дозволе извршења писмени уговор о подели заједнички стечене имовине и о уређењу других међусобних имовинско-правних односа. Истим уговором тужила се заувек одрекла права на издржавање које јој је било признато пресудом о разводу брака, која је представљала извршну исправу, обавезујући се да обустави текући извршни поступак. После неколико година тужила је поново предложила извршење против туженог на основу исте извршне исправе, јер је сматрала да је уговорно одрицање од права на законско издржавање не обавезује.

По становишту првостепеног суда, тужила се оправдано позива на обавезност прописа о дужности издржавања разведеног брачног друга, на основу којих се издржавање није могла правно ваљано одрећи (чл. 128. Закона о браку и породичним односима). Због тога је суд одбио тужбени захтев њеног разведеног брачног друга да се извршење прогласи недопуштеним.

Другостепени суд одбио је жалбу тужиоца (туженог у извршном поступку) као неосновану и потврдио одлуку првостепеног суда на истој чињеничној и правној основи.

Против правоснажне пресуде јавни тужилац СР Словеније уложио је захтев за заштиту законитости Врховном суду Словеније, који је утврђујући погрешну примену материјалног права усвојио захтев за заштиту законитости и преиначио побијану пресуду. За овоју одлуку суд је дао следеће образложење:

„Судови првог и другог степена погрешно су применили материјално право кад су заоновали одлуку у спору на одредби чл. 128. Закона о браку и породичним односима (односно на истоветној одредби чл. 35. Основног закона о односима родитеља и деце) која важи по систематизи законског уређења само за односе између родитеља и деце и која је редигована у самосталном прећем делу (чл. 86—133) Закона о браку и породичним односима. Судови су превидели да закон (чл. 81. Закона о браку и породичним односима односно чл. 67. Основног закона о браку) даје брачном другу после развода брака само право да захтева издржавање ако докаже остале у закону предвиђене услове, али се право неће стећи без обзира на услове и без обзира на захтев. Брачни друг својим захтевом да му се у пресуди којом се разводи брак одреди издржавање на терет другог брачног друга слободно располаже. Закон право слободног располагања ниједном одредбом не опораничава, на

начин како је то учињено у законском уређењу односа између родитеља и деце. Слободно располагање разведеног брачног друга захтевом за издржавање значи да се он може правно ваљано одрећи како захтева (не постављајући тужбени захтев у парници за развод брака), тако исто и већ правноснажно досуђеног издржавања (пуноважним правним послом)“ (1).

2. Према ставу који уједначено заступају југословенски правни писци, облигација издржавања, захваљујући својој специфичној природи и личног и имовинског права и обавезе, не може бити предмет слободног располагања повериоца и дужника (2). То значи да се ни брачни другови не могу споразумевати о обавези међусобног издржавања, ако би такав споразум био супротан законским претпоставкама одређеним у нормама брачног права. Међутим, брачни другови могу несметано закључивати све споразуме који се односе на начин извршења алиментационих обавеза. Уколико, дакле, постоје претпоставке за настанак облигације издржавања, странке се могу споразумети о модалитетима њеног вршења (3).

Уговор који је, по изричитој законској одредби, без икаквог правног дејства, јесте уговор о одрицању од права на издржавање између брачних другова (4). На први поглед, изгледа да поверилац издржавања никада не може доћи на идеју да се добровољно одрекне средстава на која има право по закону и која су му неопходна за задовољење основних животних потреба. Ипак, у животу су такви случајеви могућни, а по сведочењима из судске праксе и зачуђујуће учестали. Мотиве за одрицање од једног значајног имовинског права треба тражити у прилици да се, заузврат, стекне нека друга корист: исплата једне одређене суме новца којом се тренутно постиже неки циљ, сагласност евентуалног дужника издржавања да призна очинство детета рођеног у ванбрачној заједници, страх од будуће дужникове инсолвентности и слично. Међутим, и пре него што је законом изричито прописано да се брачни другови не могу пуноважно одрећи законског права на издржавање, судска пракса јединствено је све уговоре овакве врсте проглашавала ништавним.

3. Још доста давно Врховни суд ФНРЈ заузео је становиште да упркос чињеници да Основни закон о браку не познаје никакву забрану одрицања од права на издржавање између брачних другова, сваки

(1) Пресуда Врховног суда Словеније II Исп. 157/79 од 29. фебруара 1980, у вези са пресудом Вишег суда у Љубљани Цп. 206/79 од 22. фебруара 1979. и пресудом I општинског суда у Љубљани II 1283/78 од 19. октобра 1978, *Poročilo o sodni praksi Vrhovnega sodišča SR Slovenije*, бр. 1/80, стр. 22, одлука бр. 1. Изрека и деимично образложење пресуде Врховног суда Словеније објављено је и у: *Збирка судских одлука*, Београд, 1980, књига 5, свеска 1, одлука бр. 39.

(2) Ана Прокоп, *Коментар закону о браку*, Загреб, 1959, књига 1, стр. 69; Бертолд Енснер, *Породично право*, Загреб, 1950, стр. 75; Андрија Гамс—Ливана Буровић, *Брачно и породично имовинско право*, Београд, 1985, стр. 186; Војислав Бакић, *Породично право у СФРЈ*, Београд, 1982, стр. 151; Мира Аличчић—Ана Бакарић—Михановић, *Породично право*, Загреб, 1980, стр. 326; Марко Младеновић, *Породично право*, Београд, 1981, књига 2, стр. 564; Михаило Митић, *Породично право у СФРЈ*, Београд, 1980, стр. 183; Мирослава-Теч Коросец, *Družinsko pravo SFRJ*, Ljubljana, 1981, prvi del, стр. 75.

(3) О могућностима различитих начина вршења обавезе издржавања говори посредно и одреба Закона о браку и породичним односима СР Србије: „Ако су се у случају развода брака брачни другови споразумели о издржавању или је један брачни друг без изричитог споразума учествовао у издржавању другог брачног друга плаћањем одређених износа, остављајући му на коришћење своју имовину или на други начин...“ (чл. 288, ст. 3. Закона о браку и породичним односима СР Србије).

О истој ствари изјаснио се једном приликом и Врховни суд Босне и Херцеговине: „Супружанско издржавање је право које је утемељено на закону, а има за циљ да се њиме обезбеди животна егзистенција незбринутог брачног друга, па се стога тог права не може унапред одрећи ниједан од брачних другова. Међутим, када је у питању сам начин реализације тог права, односно то да ли ће се супружанско издржавање плаћати у новцу или извршавати натуралном чиницом, те да ли одједном или у одређеним временским периодима, у том погледу брачни другови могу закључивати ваљане споразуме који обезбеђују свако од њих.“ (Одлука Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 28/77 од 22. октобра 1977, Биљан Врховног суда Босне и Херцеговине, бр. 35/77, стр. 15).

(4) Вијети: чл. 36. Закона о браку и породичним односима СР Србије („Службени гласник СР Србије“, бр. 22/80); чл. 229, ст. 3. Породичног закона СР Босне и Херцеговине („Службени лист СР Босне и Херцеговине“, бр. 21/79); чл. 235. Закона о браку и породичним односима СР Хрватске („Народне новине“, бр. 11/78).

уговор којим се један брачни друг одриче свог права на издржавање треба прогласити ништавим на основу правила прописаног у чл. 35. Основног закона о односима родитеља и деце (5). У наставку суд сматра: „Нема правне важности уговор којим се мења, ограничава или укида обавеза издржавања кад иначе постоје услови предвиђени у закону (чл. 13. и 70. Основног закона о браку), тј. уговор не ослобађа брачног друга да даје издржавање другом брачном другом који је необезбеђен, без средстава за живот, неспособан за рад или незапослен. То практично значи да ће суд о овој обавези одлучити по закону, а не по таквом уговору, а сам уговор ће ценити само као доказ да ли постоје услови издржавања предвиђени у закону“ (6).

Судови су се, надаље, оваквог става највишег правосудног форума придржавали без изузетка. При том, разлози на које се позивају у својим одлукама врло су разноврсни. Тако у једној одлуци Врховног суда Југославије пише: „Уосталом, овде би се могао истаћи разлог да би одрицање од права на тражења издржавања могло да има за последицу да се терет издржавања обавезног брачног друга пребацује на заједницу кроз касније тражење социјалне помоћи од супружника који на то има право, што би било са друштвеног гледишта не само неоправдано, већ чак и штетно“ (7).

Не опредељујући се за становиште о потреби заштите јавног интереса, као што то чини Врховни суд Југославије у претходном случају, највећи број судских одлука заснива се на оцени природе прописа о издржавању: „Из овога произлази да те обавезе које се тичу питања издржавања супруга нису чисто диспозитивне природе тако да их супрузи не могу унапред укидати и мењати, него таква обавеза има принудни карактер. Стога поравнање које су супружници закључили, а којим се тужена страна одриче унапред права на издржавање, нема никакве правне важности“ (8).

Најзад не ретко судови су одбијали да признају право на одрицање од издржавања позивајући се на законску аналогију са прописима који важе за односе родитеља и деце. То је становиште заузео и Врховни суд Босне и Херцеговине: „У Основном закону о браку нема изричите одредбе да се брачни друг не може одрећи права на издржавање, али нема ни одредбе да се може одрећи тога права. Одредба да одрицање од права на издржавање нема дејства садржана је у Основном закону о односима родитеља и дјече (члан 35). Ова одредба се не односи само на родитеље и дјецу већ и на остале сроднике у правој узходној и низходној линији, као и између браће и сестара у погледу издржавања малолетне дјеце (члан 32). Према томе, одредба из члана 35. има генерални значај. Смисао овога прописа је у томе да се нико не може одрећи права од кога зависи његова животна егзистенција. То што вриједи за сроднике из члана 32. Основног закона о односима родитеља и дјеце, мора вриједити и за брачне другове без обзира што нема изричите одредбе о томе, јер из природе овог права произлази да га се нико не може одрећи. Овдје се аналогно примјењује члан 35. Основног закона о односима родитеља и дјеце“ (9).

(5) „Одрицање од права на издржавање нема правног дејства“ (чл. 35. Основног закона о односима родитеља и деце, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 104/47).

(6) Упутство Врховног суда ФНРЈ Св 1019/48 од 25. децембра 1948, *Збирка одлука врховних судова и Врховног суда ФНРЈ 1945—1952*, Београд, 1952, стр. 375.

(7) Пресуда Врховног суда Југославије Гз 63/63 од 27. јула 1963, *Збирка судских одлука*, Београд, 1963, књига 8, свеска 2, одлука бр. 178. У истом смислу: одлука Врховног суда Хрватске Гз 179/49 од 16. марта 1949. Наведено према: Ана Прокоп, *op. cit.*, стр. 75.

(8) Решење Врховног суда Србије Пл 240/47 од 7. марта 1947, *Збирка одлука Врховних судова и упутстава Врховног суда ФНРЈ 1945—1952*, Београд, 1952, одлука бр. 216. С истим образложењем: Одлука Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 307/70 од 8. јуна 1970, *Збирка судских одлука*, Београд, 1971, књига 16, свеска 2, одлука бр. 179; одлука Врховног суда Хрватске Гж 3895/71 од 21. октобра 1971, Преглед судске праксе Врховног суда Хрватске у години 1971, одлука бр. 4.

(9) Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 73/74 од 13. фебруара 1975, *Збирка судских одлука*, Београд, 1976, књига 1, свеска 4, одлука бр. 460. Исто: решење Врховног суда Хрватске Гж 621/65, Преглед судске праксе Врховног суда Хрватске у години 1966, одлука бр. 10.

4. Супротан став у односу на пуноважност уговора о одрицању од права на супружанско издржавање изнео је само Врховни суд Словеније у одлуци која је наведена на почетку овог текста. Она противречи уједначеном ставу свих правних писаца и целокупној судској пракси свих југословенских судова у раздобљу од тридесетак година. Шта би се, дакле, могло рећи о разлицима које је навео Врховни суд Словеније за своју сасвим оригиналну пресуду?

Темељни аргумент који је изнет у образлагању става да је споразум о одрицању од издржавања између брачних другова дозвољен, јесте то што се одредаба словеначког Закона о браку и породичним односима о забрани одрицања од издржавања налази у оном делу закона који је посвећен односима родитеља и деце, па не може бити примењен на односе између брачних другова (10). Изгледа, међутим, да Врховни суд Словеније није узео у обзир чињеницу да се норме које обухвата Део трећи Закона о браку и породичним односима и који, заиста, носи назив Односи родитеља и деце, никако не односе искључиво на уређивање права и дужности које чине родитељско право. Напротив, у оквиру поменутог Дела трећег Закона о браку и породичним односима, између осталих, налази се одељак означен бројем девет, који носи наслов Дужност издржавања. Његова садржина недвосмислено указује да се не уређује само право, односно дужност издржавања између родитеља и деце (чл. 123—127), већ права односно дужност издржавања уопште, на коју се односи како поменуто одредаба чију је примену Врховни суд искључио (чл. 128), тако и неколицина других одредаба (чл. 129—133) (11). Због тога нема правног основа да се правило о забрани одрицања од права на издржавање примењује само у погледу издржавања родитеља и деце.

Друга примедба се односи на примену правила о систематском тумачењу коју је несумњиво имао у виду Врховни суд Словеније доносећи поменућу одлуку. Добро је, наиме, познато да се већи правни акти уобичајено деле на делове, одељке, главе, одсеке, параграфе, чланове, ставове и слично. Исто је тако чест случај да поједини од ових делова носе посебне наслове који ближе одређују њихову садржину и делимично утичу на значење правних норми које су на тај начин систематизоване. За тумача права проблем се појављује у оном тренутку када значење које одређује систематика једног правног акта одступа, у мањој или већој мери, од значења које се добија из других извора. У том случају, према једном од основних принципа операције тумачења права, сматраће се да наслови појединих делова не чине сами по себи никакве правне норме које би по својој обавезној снази биле једнаке правним нормама у ужем смислу речи. Другим речима, наслове треба схватити као помоћна средства којима творац правног акта, додуше, прецизира значење норми, али је тумач тај који мора самостално да одреди право значење првенствено имајући у виду садржину правних норми и њихову унутрашњу логичку повезаност у правни систем, а не користећи се помоћним средствима (12).

(10) Разуме се, исто становниште вредело би и за споразум о одрицању од издржавања између ванбрачних другова у смислу чл. 12. Закона о браку и породичним односима СР Словеније („Урадни лист СР Словеније“, бр. 15/76).

(11) „Издржавање се одређује према потреби лица које на то има право и могућностима обављача.“ (чл. 129).

„О дужности и висини издржавања заинтересоване странке могу закључити код надлежног органа општинске заједнице социјалне заштите договор, на основу кога се може тражити судско извршење.“ (чл. 130).

„Изумимајући дужност родитеља да морају издржавати своју малолетну децу, може онај који је дужан неког да издржава сам изабрати да ли ће му плаћати одребене износе или ће му пак обезбедити издржавање на други начин.“ (чл. 131).

Преостале две одредабе односе се на правило о аутоматској ревалоризацији издржавања које обавља општинска заједница социјалне заштите (чл. 132.) и на право лица које је имало издатке око издржавања другог лица да тражи накнаду од оног ко је по закону био дужан да издржавање даје (чл. 133).

(12) Видети: Радомир Лукић, *Увод у право*, Београд, 1972, стр. 364.